

УДОСКОНАЛЕННЯ ГОСПОДАРСЬКОГО МЕХАНІЗМУ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ В КОНТЕКСТІ ЗМІЦНЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

У статті визначено причини тривалої структурної недосконалості функціональних безпекових елементів господарського механізму розвитку сільських територій. Запропоновано алгоритм удосконалення цього механізму в контексті зміцнення економічної безпеки держави. Сформовано пропозиції щодо збалансування регіонально-галузевих управлінських впливів у процесі формування економічної безпеки розвитку сільських територій. Спроектовано цільову модель структурної перебудови складових елементів господарського механізму розвитку сільських територій в контексті зміцнення економічної безпеки держави. Запропоновано напрями та інструменти реалізації структурних змін господарського механізму розвитку сільських територій в розрізі функцій системи економічної безпеки держави.

Ключові слова: сільські території, господарський механізм, економічна безпека держави, загроза, соціально-економічний розвиток, ризик.

IMPROVING OF ECONOMIC MECHANISM OF RURAL AREAS IN THE CONTEXT OF STRENGTHENING ECONOMIC SECURITY OF STATE

In the article the causes of prolonged structural imperfections functional security elements of the economic mechanism of development of rural areas are identified. The algorithm for improving of this mechanism in the context of strengthening economic security of state. The proposition of balance regional and sectoral management influence on the formation of economic security of rural development are formed. Designed target model of restructuring of the constituent elements of the economic mechanism of development of rural areas in the context of strengthening economic security of state. The directions and instruments of structural changes of the economic mechanism of development of rural areas which considering functions of the system economic security of state.

Keywords: rural areas, economic mechanism, economic security of state, threat, socio-economic development, risk.

Постановка проблеми. Недостатня сформованість господарського механізму розвитку сільських територій та наявність прогалів в його структурній будові ускладнюють процеси формування економічної безпеки держави, порушують принцип системності її забезпечення, посилюють дестабілізуючий вплив загроз і поглиблюють дисбаланси просторово-регіонального розвитку України. Неузгодженість функціональної взаємодії між структурними компонентами господарського механізму розвитку сільських територій та системою економічної безпеки держави формує внутрішні протиріччя, що зумовлює інерційний характер протікання безпекових процесів. Відтак, державна в особі уповноважених органів неспроможна забезпечити своєчасне та повне виконання покладених на неї функцій у всіх стратегічно важливих сферах суспільного життя.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Теоретико-методичні аспекти функціонування господарського механізму розвитку сільських територій у своїх працях досліджували такі вчені, як М. Барановський [1], Ю. Губені [2], А. Ключник [3], Ю. Лопатинський [4], М. Поленкова [5] та інші. Науковцями опрацьовано питання подолання депресивного характеру розвитку сільських територій, нарощення їх економічного потенціалу та розбудови адекватного їх інституційного забезпечення. Своєю чергою, проблеми, пов'язані з формуванням економічної безпеки, лягли в основу наукових праць Т. Васильціва [6], О. Власюка [7], А. Гуменюка [8], Я. Жаліла [9], О. Новікової [10] та інших учених. Авторами досліджено підходи до оцінювання економічної безпеки держави, визначено стратегічні напрями державної політики забезпечення економічної безпеки, обґрунтовано механізми узгодження економічної безпеки на різних ієрархічних рівнях управління тощо.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на численні наукові розробки в сфері розвитку сільських територій та формування економічної безпеки, вченими майже недослідженими залишаються прикладні аспекти вдосконалення господарського механізму розвитку сільських територій в контексті зміцнення економічної безпеки держави.

Формулювання цілей статті. Метою статті є розробка пропозицій щодо вдосконалення господарського механізму розвитку сільських територій в контексті зміцнення економічної безпеки держави.

Виклад основного матеріалу дослідження. Об'єктивна доцільність удосконалення господарського механізму розвитку сільських територій у функціональному сегменті забезпечення економічної безпеки (рис. 1) обумовлюється не лише поглибленням соціально-економічних деформацій в просторово-регіональному вимірі, але й загостренням галузевих диспропорцій вітчизняного АПК, подолання яких актуалізується в умовах лібералізації торговельних відносин та наростаючого дефіциту безпечного

продовольства на світовому ринку. Структурні зміни господарського механізму повинні бути спрямовані на спрощення його взаємодії зі складовими компонентами системи економічної безпеки держави, які знаходяться на вищих щаблях ієрархічного рівня; підвищення ресурсно-управлінської спроможності здійснювати ефективне регулювання безпекових процесів; диверсифікацію джерел відтворення функціональних властивостей елементів господарського механізму, що були пошкоджені внаслідок руйнівного впливу загроз; усунення дублюючих функцій та зайвих ланок взаємодії; розробку резервних внутрішніх підсистем і блоків мінімізації ризиків господарської діяльності; вироблення інструментів подолання суспільних суперечностей та ліквідації соціальної несправедливості в процесі розподілу національних благ. В основі реалізації господарським механізмом розвитку сільських територій, покладених на нього безпекових функцій, лежить дотримання обов'язкової умови безальтернативної керованості інтересами сільського населення, що забезпечує його чітку соціальну спрямованість і збільшує масштаб корисного ефекту.

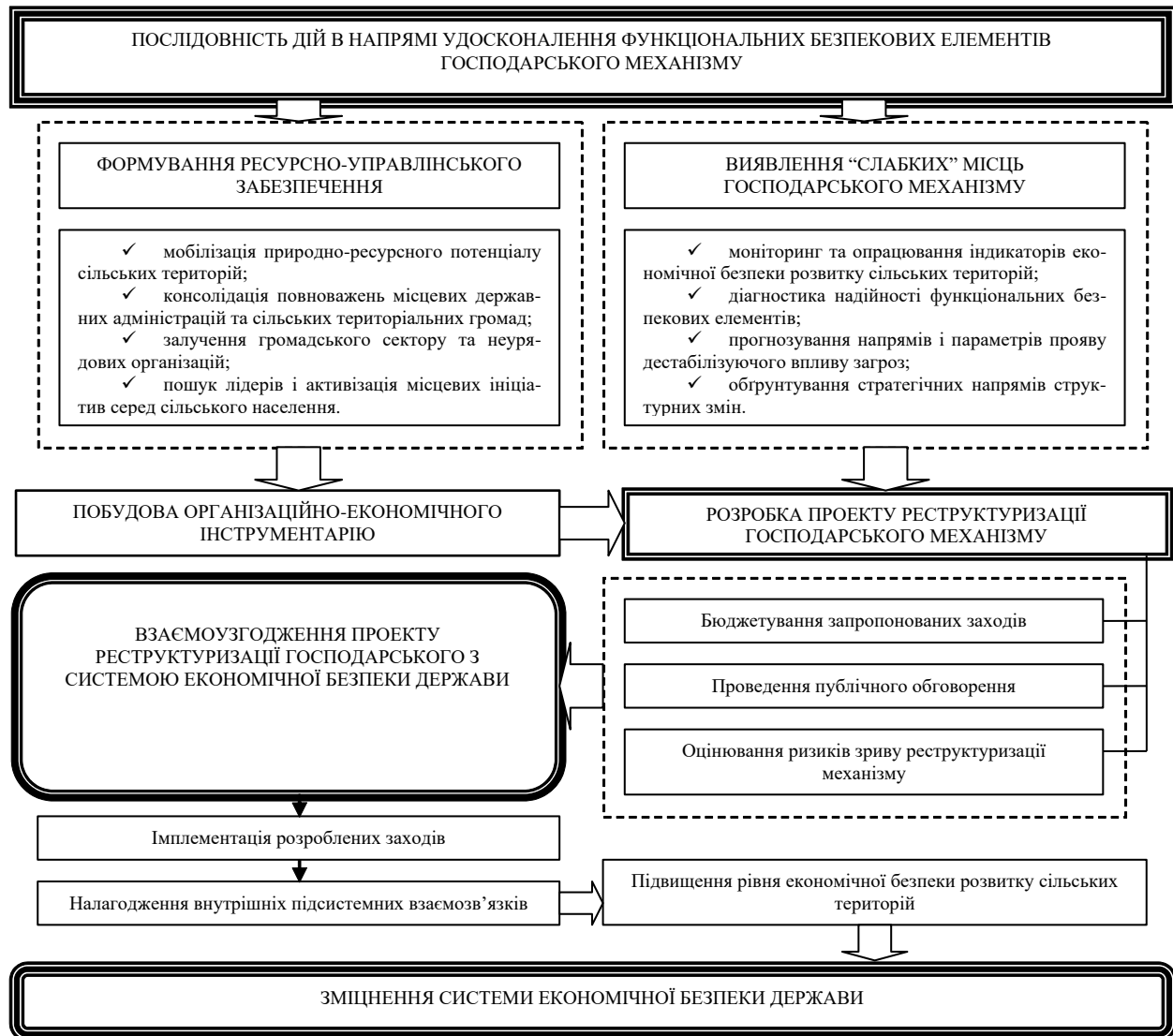

Рис. 1. Алгоритм удосконалення господарського механізму розвитку сільських територій в контексті зміцнення економічної безпеки держави

Причини наявності тривалої структурної недосконалості функціональних безпекових елементів господарського механізму розвитку сільських територій полягають у такому: 1) затяжний трансформаційний період становлення базових засад та інституцій функціонування системи економічної безпеки держави, що супроводжується боротьбою між представниками правлячих фінансово-промислових груп за контролем над управлінськими ресурсами, в процесі якої суспільні інтереси поступаються суб'єктивним, внаслідок лобіювання на законодавчому рівні останніх; 2) політична нестабільність, багатовекторність та стратегічна невизначеність державної політики, для якої характерними є спроби реалізації діаметрально-протилежних за своїм змістом реформ у сферах децентралізації управління та місцевого самоврядування, функціонування аграрного сектору економіки, соціальної політики тощо; 3) розбалансованість державного управління, що

проявляється в розбіжностях стратегічних цілей і протистоянні важелів впливу між його суб'єктами в регіонально-галузевому вимірі стимулювання процесів соціально-економічного розвитку сільських територій; 4) низька пріоритетність в системі економічної безпеки України вирішення проблем організації раціонального природокористування, забезпечення екологічної безпеки, збереження та захисту природних ресурсів; 5) деформація базових цінностей та поширення проявів девіантної поведінки серед сільського населення.

На найвищих ієрархічних рівнях державного управління низьким є рівень усвідомлення важливості подолання проблеми структурних дисбалансів просторово-регіонального розвитку та їх згубних соціальних наслідків розколу суспільства, що носить ознаки не лише регіонального, але й національного масштабів. Суттєво заниженими та недооціненими є загрози, які виникають внаслідок поглиблення суспільної нерівності, що проявляється в диференціації доступу сільського та міського населення до фінансово-матеріальних та інфраструктурних благ.

На сьогодні, в управлінській структурі функціонування господарського механізму розвитку сільських територій закладено базову суперечність між Міністерством регіонального розвитку, будівництва та ЖКГ України та Міністерством аграрної політики та продовольства України, що полягає в розбіжності їх цілей, неузгодженості управлінських впливів і диференціації організаційно-ресурсної спроможності до формування безпечних умов розвитку сільських територій. Так, для першого інституту характерним є недостатня участь у вирішенні нагальних проблем соціально-економічного розвитку сільських територій, пріоритетність яких поступається реалізації масштабних інфраструктурних проєктів, що є властивими для урбанізованих територій, а стимулювання процесів сільського розвитку відбувається за залишковим принципом. Натомість, Міністерство аграрної політики та продовольства України головним чином націлено на вирішення структурних проблем АПК, тоді як сільські території, здебільшого, позиціонуються як просторова база організації сільськогосподарського виробництва.

Надмірна галузева спрямованість профільного міністерства дискредитувала себе в забезпеченні соціально-економічної ефективності не лише у вітчизняних умовах, але й у світовій практиці господарювання, що головним чином зумовило структурну трансформацію Спільної аграрної політики в країнах ЄС та орієнтацію на заходи "зеленої скриньки", пріоритетом для якої є організації раціонального природокористування, покращення умов проживання та підвищення добробуту сільського населення, що формує передумови для зміцнення економічної безпеки розвитку сільських територій.

Таким чином, виникає ситуація, за якої стимулювання соціально-економічного розвитку сільських територій в системі економічної безпеки держави є другорядним серед пріоритетів державної політики, що апіорі формує прогалини в структурній будові їх господарського механізму, серед яких, зокрема, такі: 1) наявність невідконтрольних процесів і слабо керованих зон управління та взаємодії з системою економічної безпеки; 2) посилення тіньової складової господарських комплексів на сільських територіях; 3) надмірні інертність і бюрократизація господарських відносин; 4) невідповідність функціональної спроможності господарського механізму розвитку сільських територій реальним потребам і вимогам; 5) відсутність захисного блоку адекватної протидії ризикам і загрозам.

Збалансування регіонально-галузевого характеру походження управлінських впливів у процесі вдосконалення функціональних елементів господарського механізму розвитку сільських територій (рис. 2) передбачає необхідність дотримання принципів узгодженості та консолідації. Перший дозволить усунути розбіжності та протистояння в процесі реалізації стратегічних засад державної політики забезпечення економічної безпеки в сфері розвитку сільських територій та уникнути дублювання повноважень і функцій складових елементів господарського механізму. Другий забезпечить можливість максимально мобілізувати наявний природно-ресурсний потенціал для нарощення функціонально-резервних фондів системи економічної безпеки. Конвергенція регіонально-галузевих управлінських впливів у напрямі вдосконалення господарського механізму розвитку сільських територій сформує передумови для посилення його інклюзивної складової, підвищення соціальної спрямованості, переорієнтації на задоволення інтересів сільського населення, збереження та захист природних екосистем від руйнівного характеру антропогенного навантаження.

Підвищення ефективності регіонально-галузевих управлінських впливів у процесі формування економічної безпеки розвитку сільських територій потребує:

1) реструктуризації існуючих підходів до надання державної фінансової підтримки суб'єктам господарювання АПК, шляхом полегшення доступу до її отримання дрібним сільськогосподарським виробникам і фермерським господарствам, на засадах скорочення бюрократичних процедур, подолання корупційних впливів, спрощення процедури звітування, спрямованості фінансових ресурсів на проєкти розширеного відтворення, які будуть формувати ефект масштабу протягом декількох виробничо-технологічних циклів, що забезпечить зростання зайнятості та добробуту серед сільського населення;

2) стимулювання процесів активізації ділової активності в аграрній сфері та підвищення рівня товарності господарств населення на засадах реалізації інноваційно-інвестиційних програм, покращення доступності суб'єктів господарювання до джерел залучення фінансових ресурсів, що актуалізується в умовах ресурсної обмеженості бюджетів і низької ліквідності вітчизняної банківської системи;

Рис. 2. Схема збалансування регіонально-галузових безпекових компонент господарського механізму розвитку сільських територій

3) мінімізації ризиків ведення господарської діяльності, шляхом поширення практики страхування врожаїв від негативного впливу несприятливих природно-кліматичних умов, стимулювання створення страхових резервних фондів покриття непрогнозованих збитків і понесених втрат суб'єктів господарювання;

4) збалансування галузевої структури АПК через стимулювання розвитку тваринництва, покращення його кормової бази, шляхом раціоналізації структури посівних площ, використання прогресивних технологій у вирощуванні кормових культур, заготівлі та зберіганні кормів, популяризації використання науково-обґрунтованих рекомендацій до формування збалансованих раціонів годівлі сільськогосподарських тварин, залежно від їх виду, віку та фізіологічних особливостей;

5) посилення відповідальності за порушення принципів ведення раціонального природокористування, організації комплексного моніторингу за використанням природних ресурсів, стимулювання дотримання сільськогосподарськими виробниками рекомендованих для конкретної природно-кліматичної зони системи сівозмін для збереження та відтворення природної родючості ґрунтів, забезпечення надання державної підтримки підприємницьким ініціативам ведення органічного землеробства;

6) формування механізмів стимулювання розвитку міжрегіонального і транскордонного співробітництва на сільських територіях, реалізації пілотних проектів в сфері охорони та збереження навколишнього середовища, зниження антропогенного навантаження на природні екосистеми, впровадження інноваційних технологій "зеленої" енергетики;

7) диверсифікації джерел фінансування процесу підвищення інфраструктурної безпеки на сільських територіях, шляхом залучення ресурсів міжнародних інвестиційних фондів та грантової технічної допомоги, а також спрямування частки грошових коштів від перевиконання планових бюджетних показників на покращення доступності сільських населених пунктів;

8) подолання інертного характеру та переважання залишкового принципу в управлінні безпековими процесами на сільських територіях, шляхом підвищення оперативності взаємодії сільських територіальних громад з органами державного управління, зниження індиферентного ставлення сільського населення до вирішенні проблем розвитку сільських територій, на яких воно проживає.

Структурна безпекова трансформація господарського механізму розвитку сільських територій полягає у формуванні його здатності до оперативного нівелювання дестабілізуючого впливу загроз, втримання в гранично допустимих порогових межах моніторингових індикаторів економічної безпеки розвитку сільських територій, зменшення масштабів диференціації між рівнем добробуту сільського та міського населення. Своєю чергою, надійність захисних елементів господарського механізму розвитку сільських територій характеризується спроможністю безперервно забезпечувати реалізацію покладених на нього функцій в умовах здійснення структурних перетворень і макроекономічної нестабільності. Структурна перебудова господарського механізму розвитку сільських територій повинна передбачати комплексну переорієнтацію цілей всіх його складових елементів, що в сукупності дозволить визначити параметри стратегічних напрямів структурних змін у контексті зміцнення економічної безпеки держави (рис. 3).

Досягнення визначених цілей системної трансформації господарського механізму розвитку сільських територій потребує наявності потужного суспільного імпульсу ініціювання структурних зрушень, що не може обмежуватись виключно управлінськими впливами на макро- та мезорівнях, але й потребує

належної зворотної підтримки на мікрорівні. Слід відзначити, що психологічні очікування серед населення стосовно реструктуризації підходів до активізації процесів соціально-економічного розвитку сільських територій є високими, однак, мотиви та стимули щодо його безпосередньої участі та контролю за реалізацією цих змін є ще недостатньо сформованими. З однієї сторони, це є наслідком низького рівня довіри суспільства до інституцій державної влади в цілому, а з іншої – недостатньої усвідомленості сільського населення щодо наявності в них реальних інструментів і важелів впливу на розвиток процесів через формат інститутів територіальних громад, представництва у виборних органах місцевої влади, участі в громадських організаціях тощо. Зниження патерналістських очікувань серед сільського населення та подолання його індивідуального ставлення до вирішення нагальних проблем розвитку сільських територій передбачає:

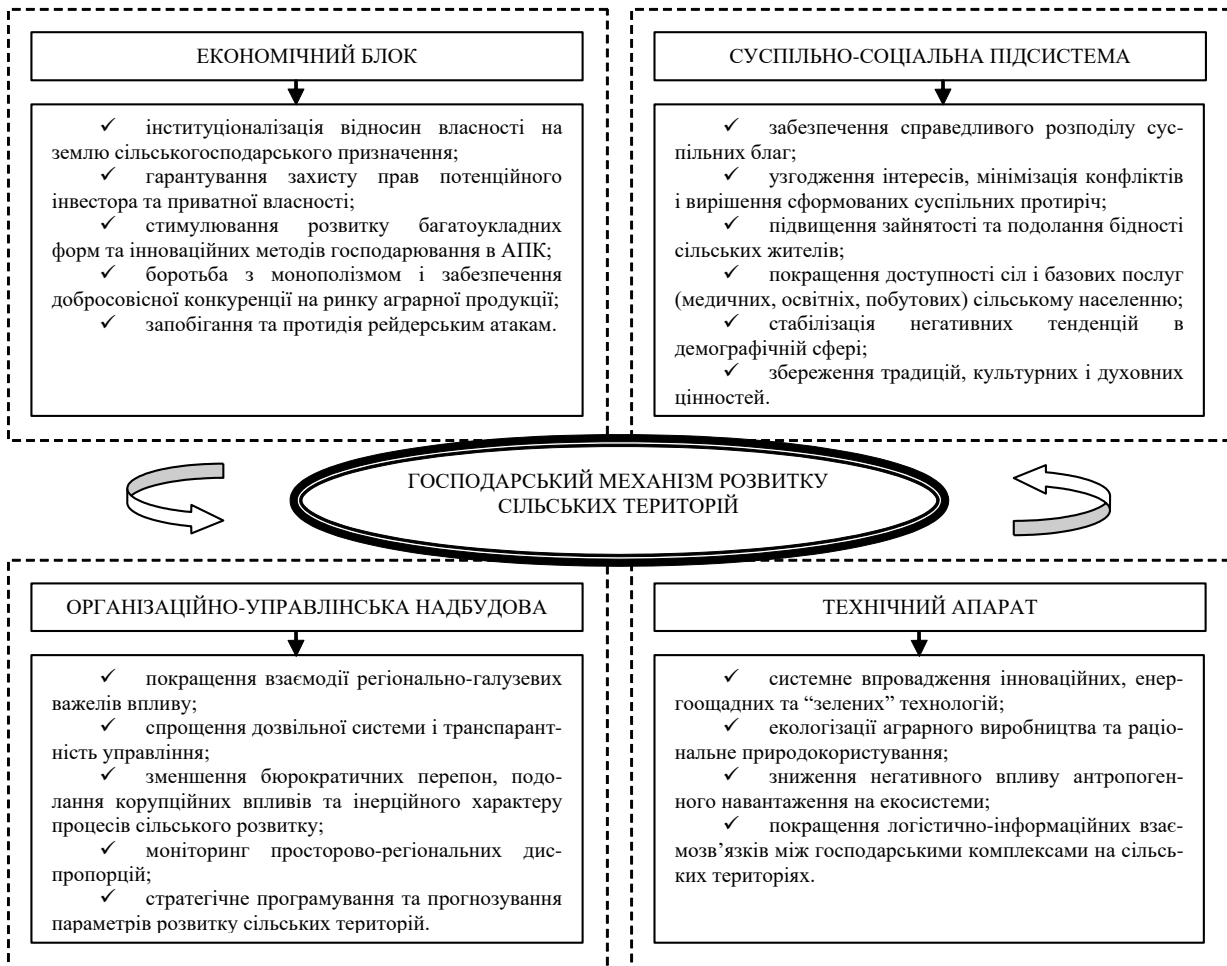

Рис. 3. Цільова модель структурної перебудови складових елементів господарського механізму розвитку сільських територій в контексті зміцнення економічної безпеки держави

1) стимулювання оперативної реалізації локальних інфраструктурних проектів, проведення культурних та етнічних фестивалів, організація виставок, конференцій та ярмарок у сільській місцевості, що дозволить у короткостроковому періоді сформувати явні тенденції позитивних змін і підвищити зацікавленість сільського населення щодо його участі в подальшій їх реалізації;

2) підвищення довіри сільського населення до державних інституцій, шляхом його залучення до розробки та публічного обговорення проектів програмних документів розвитку сільських територій;

3) поширення практики державної підтримки реалізації критичних соціальних проектів через механізми грантового фінансування громадських організацій.

Реалізація запропонованих заходів дозволить сформувати зворотну підтримку проведення структурних змін господарського механізму розвитку сільських територій та мінімізувати суспільний спротив у процесі їх реалізації (табл. 1).

Висновки. Імплементация запропонованих структурних змін господарського механізму розвитку сільських територій сформує передумови для удосконалення архітектури системи економічної безпеки держави та покращення виконання функцій останньої. Це в сукупності забезпечить корисний ефект масштабу не лише в просторово-регіональному, але й національному вимірах, що полягатиме у створенні страхових резервів протидії загрозам, розробці превентивних інструментів захисту та відстоювання національних інтересів, зменшенні соціальних дисбалансів та появи потужного середнього класу в країні,

Напрями та інструменти реалізації структурних змін господарського механізму розвитку сільських територій в розрізі функцій системи економічної безпеки держави

ФУНКЦІЇ	НАПРЯМИ СТРУКТУРНИХ ЗМІН	ІНСТРУМЕНТИ РЕАЛІЗАЦІЇ ЗМІН
Мобілізаційна	Оптимізація галузево-територіальної структури аграрного виробництва; покращення системи доступу та розподілу ресурсів між суб'єктами господарювання; розбудова міжгосподарських взаємозв'язків сільських та урбанізованих територій.	Залучення в процес аграрного виробництва неосвоєних сільськогосподарських угідь; виявлення вільних резервів росту та розвитку; стимулювання розвитку інтеграційних процесів; залучення коштів трудових мігрантів в економіку села.
Конкуренто-спроможна	Посилення конкурентних переваг сільських територій; формування інноваційних аграрно-індустріальних кластерів; реструктуризація стратегії продовольчої безпеки держави; розвиток транскордонної співпраці.	Диверсифікація господарської діяльності; реалізація політики імпортозаміщення дефіцитного продовольства; підвищення якісних споживчих властивостей продукції; покращення безпеки продовольства.
Моніторингова	Покращення комунікаційної взаємодії складових елементів господарського механізму; створення підсистеми виявлення різючих соціальних дисбалансів; модернізація підходів щодо формування системи соціальних стандартів.	Розбудова мережі інституцій недержавного сектору; розробка інноваційних методів збору, систематизації та обробки інформації; розширення форм статистичного спостереження соціально-економічних процесів на сільських територіях.
Превентивна	Формування резервних підсистем і блоків; створення антикризових центрів розробки та прийняття управлінських рішень, моделювання оптимістичних і песимістичних сценаріїв розвитку ситуації.	Поширення практики страхування господарської діяльності; виявлення та попередження соціальних конфліктів і протестної активності серед сільського населення; покращення природного середовища.
Координаційна	Приведення функціональної структури господарського механізму розвитку сільських територій у відповідність до сформованої архітектоники системи економічної безпеки держави.	Узгодження тактики функціонування господарського механізму розвитку сільських територій з прийнятими стратегіями на макрорівні; оптимізація системи розподілу ресурсів між господарюючими суб'єктами.
Захисна	Створення центрів протидії загрозам і нейтралізації їх дестабілізуючих впливів; подолання тенденцій обезлюдженості, "старіння" та "вимирання" сільських населених пунктів; захист екосистем, етнічних традицій та культурних цінностей.	Пріоритетність захисту та субсидування найбільш вразливих верств сільського населення; подолання опортуністичної поведінки суб'єктів господарювання; запобігання природно-екологічним катастрофам.

формуванні механізмів збереження та відтворення природного потенціалу, утвердженні в суспільстві неухильної дії принципів верховенства права та невідворотності покарання, забезпеченні ресурсної підтримки зміцнення позицій України на геополітичній арені, створенні сприятливих умов для здійснення розширеного відтворення, а також переорієнтації до засад сталого розвитку держави та суспільства в цілому.

Публікація містить результати досліджень, проведених за грантом Президента України за конкурсним проектом Ф-63 Державного фонду фундаментальних досліджень.

Література

1. Барановський М. О. Депресивність сільських територій України: методи оцінки, регіональні відмінності та шляхи їх подолання / М. О. Барановський // Економіка України. – 2010. – № 11. – С. 57–69.
2. Губені Ю. Е. Комплексний підхід до стійкого розвитку сільських територій / Ю. Е. Губені, П. О. Олішук // Економіка АПК. – 2009. – № 10. – С. 127–131.
3. Ключник А. В. Формування та розвиток економічного потенціалу сільських територій України : монографія / А. В. Ключник. – Миколаїв : Дизайн та поліграфія, 2011. – 468 с.

4. Лопатинський Ю. Інституціональна аграрна матриця / Ю. Лопатинський // Економіка України, 2004. – № 4. – С. 64–71.
5. Поленкова М. В. Господарський комплекс сільських територій: інтегральний аспект / М. В. Поленкова // Молодий вчений. – 2013. – № 2. – С. 32–37.
6. Васильців Т. Г. Економічна безпека підприємництва України: стратегія та механізми зміцнення : [монографія] / Васильців Т. Г. – Львів : Арал, 2008. – 384 с.
7. Власюк О. С. Теорія і практика економічної безпеки в системі науки про економіку / О. С. Власюк ; Нац. ін-т пробл. міжнар. безпеки при Раді нац. безпеки і оборони України. – К., 2008. – 48 с.
8. Гуменюк А. М. Безпека структурно-інституціональної трансформації економіки регіону: теоретичні основи та прикладні аспекти : монографія / А. М. Гуменюк. – К. : НІСД, 2014. – 468 с.
9. Жаліло Я. Стратегія забезпечення економічної безпеки України. Пріоритети та проблеми імплементації / Я. Жаліло // Стратегія національної безпеки України в контексті досвіду світової спільноти. – К : Сантисанга, 2001. – 224 с.
10. Новікова О. Ф. Економічна безпека: концептуальне визначення та механізми забезпечення : монографія / О. Ф. Новікова, Р. В. Покотиленко. – Донецьк : НАН України. Інститут економіки промисловості, 2006. – 408 с.

Надійшла 04.11.2016; рецензент: д. е. н. Губені Ю. Е.